Камил Йыһаншин

Хикәйәләр

Ялбыр

(хикәйә)

Илле ете йәштә булыуына ҡарамаҫтан, егеттәрсә ирәбе Федор Дементьевич, ауылдаштары ҡушҡан ҡушаматы менән әйткәндә Тәпәй, яңы ғына таҡтанан ҡағылған киң тупһала аяҡтарына ныҡ баҫып, кейәүге һалған яңы өйҙөң ырып биҙәлгән тәҙрә наличниктарына ҡарап тора.

Ишек асылып китте һәм унан көлөшә-көлөшә атаһына оҡшап торған йыуантаҡ ҡыҙы Наталья менән мыҡты кәүҙәле кейәүе килеп сыҡты.

- Атай, көйрәтмә инде, етер, өшөйһөң бит, өйгә ин, - тип өндәште ҡыҙы.

- Ҡайтырға ваҡыт миңә, Натаха, - тип яуап бирҙе Тәпәй һәм, болоттар арһына ҡыҫылған ҡояшҡа ҡарай-ҡарай, яй ғына тупһа баҫҡыстарынан әлегә бик үк йыйнаҡ булмаған ихатаға төштө.

- Ялбыр!- тип этен саҡырып алды һәм һыуыҡтан аяғын бер тегеләй, бер былай баҫып түҙемһеҙләнгән Ҡолаһына табан атланы. Атының осаһынан ҡағып ҡуйҙы, дилбегәһен рәтләне, саналағы бесәнде күпертте һәм толобона төрөнөп, брезент ябып ҡуйылған бер тоҡ онона терәлеп ултырып алды.

- Иҫән-һау тороғоҙ! Ҡунаҡҡа килеп сығығыҙ! - тип ҡысҡырҙы ҡуҙғалып киткәс.

Ялбыр яллы ҙур кәүҙәле кәнтәй тегеләй борғоланып, былай борғоланып йөрөгән еренән аттың артынан елдерҙе һәм торараҡ тигеҙ генә сабып барған аттың алдына барып та сыҡты. Ҡасабаны, ҡуйы итеп ултыртылған ҡарағай ағаслығын үтеп, япраҡлы ағастарҙан торған урман тирәһенә еттеләр.Ҡояш тырпайышҡан ағас баштары артына инеп сумды. Ҡараңғы төштө.

“ Август айында өй ҡотларға килмәйенсә яҡшы иткәнмен. Уның ҡарауы, әле бер юлы ике ҡуян ҡойроғо тотолдо. Йәштәр менән дә көрәштем, итемде лә һаттым. Ярай әле, башым йоморо,”- тип үҙен үҙе маҡтап ҡуйҙы Тәпәй һаҡалын һыпыра-һыпыра.

Юл тау һарҡыуына төшөп китте һәм йылға үҙәне тирәһенән кәкерсәкләнеп юрғаланы. Ҡар ҡатҡан ерҙәрҙән һелкенә-һелкенә шыуған сана сәңгелдәк кеүек еңелсә генә бәүелтә. Тәпәй ҡулынан дилбегәһен

ысҡындырмай ғына һуҙыла биреп ултырҙы һәм күңеленән табышын һанарға, уны нимәгә тотонорға икәнлеге тураһындағы уйҙарға бирелде.

Аҡса таба белмәгән кешеләрҙе ул яратмай.”Эт ялҡауы йә буш ҡыуыҡ,-“ тип кенә ҡуя ундайҙар хаҡында. “Кейәү ҙә инде, - тип иҫенә төшөрҙө Тәпәй,- быраулау мастеры берәү! Цемент алып бирергә ҡулынан килмәй.Йәнәһе лә ҡулы бармай. Тьфү!”- тип төкөрөп ҡуйҙы.

Уйҙарын Ҡоланың тынысһыҙланып бышҡырыуы бүлдерҙе.

Айғыр ҡолағын ҡайсылап, танауын сирып йәнә бышҡырып ҡуйҙы.Алдараҡ йүгергән Ялбыр сана тирәһенәрәк һыйынды. Тәпәй башын борғосланы һәм юл ситләп нимәләрҙеңдер хәрәкәт итеүен күреп ҡалды.Тоноҡ ҡына күләгәләр һис ҡурҡыуһыҙ , ынтылышлы итеп йүгерешеп китеп бара. Бүреләр ҙә баһа!

Бармаҡтары сәнсеп һыҙлап, эсе ҡайышып китте Тәпәйҙең.

- На-на! Алға, алға! - тип ҡыуаланы, былай ҙа саптырыуға һалышҡан атының арҡаһын сыбыртҡылап. Аты ел ыңғайына ялдарын елберләтеп ҡушаяҡлап елдерергә тотондо. Ҡараңғылыҡтан ағастар йүгерешеп килеп сыға ла шунда уҡ артҡа шыуыша.Сана аҫтынан ҡар бураны ғына күтәрелеп ҡала.

Бүреләр ҡараңғы эсенә инеп сумған кеүек булды. Юл да, йылға ла оҙон һәм бейек һыртты урап үтә ине.Был тирәне яҡшы белгән бүреләр өйөрө башлығы өйөрөн Ҡола саптырып китеп барған сана юлына килтереп төшөрҙө.

Тәпәй атын һаман ҡыуалай бирҙе һәм нимә эшләргә икән, тигән план ҡорорға маташты. Бүреләр уларҙы былай ғына ташлап китмәгәндер бит инде. Алда ырғаҡҡа оҡшаш боролош бар. Үлеме шул ырғаҡҡа йәшенмәгәнме икән әле? Кире боролор инең, ҡасаба алыҫ ҡалды.

- Бәлки ысҡынып булыр,- тип тынысландырҙы үҙен һәм дилбегәне һыңар ҡулында тотоп, икенсе ҡулына бесән аҫтында ятҡан балтаһын һәрмәп тотоп алды.

Ат ҡапыл үрәпсеп китте һәм ҡарҙы туҙҙырып ситкә ҡайырылды, бүре өйөрө быларҙың алдына килеп сыҡҡайны. Уҫлаптай өйөр башы шунда уҡ Ҡоланың муйынына ырғыны.Йыртҡыс һикергән ыңғай түше менән тәртәгә бәрелеп кире ҡолап китмәһә, аттың үңәсен сәйнәп өҙөп өлгөрә ине. Шаңҡып ҡалған Тәпәй аңына килеп, бер тоҡ ондо күтәрә һалып өйөрҙөң өҫтөнә ырғытып ебәрҙе.

Ҙур ғына он тулы тоҡ ергә барып төшөп тә өлгөрмәне, бүреләр уны ярып ебәрҙе һәм һауаға он бураны күтәрелде. Тәпәй шул арала санаһын тигеҙләй һалып та өлгөрҙө.

- Әйҙә!Әйҙә! - тип аҡырҙы үҙе атын сыбыртҡы менән яра-яра. Ҡурҡышынан һәм ауыртыныуҙан аңын юғалтыр сиккә еткән айғыр табан аҫтынан ҡар йомарлмадары осора-осора күҙенә аҡ-ҡара күренмәй елдереп китте. Хатта алдан саптырған Ялбырҙы ла ҡыуып үтте.

“Ҡотолорбоҙ бәлки,-“ тигән өмөт осҡонланды Тәпәйҙең аңында.

Сана тегеләй ҙә былай ҙа һуғылып ҡыйшайып-ҡыйшайып китә. Боролоштарҙа дилбегәле кеше саҡ-саҡ ҡолап төшмәй, уны тиҙлек тегеләй ҙә, былай ҙа ҡаҡҡылай. Ә ас өйөр йән фарманға арттарынан йомолоп йүгерә бирә. Федор Дементьевичтың һәр күҙәнәге был яуыздарҙың яҡынлығын тойоп, дер ҡалтырай. Ана, өйөр башы тешен шаҡылдаптып килә торғас сана артынан йүгергән Ялбырға ташланырға итте, тегеһе тиҙлеген арттырмаҡсы булды һәм хәлдән тайыуын аңлап, санаға һикерҙе.

Бүреләр юл буйынса һуҙылып, арттарынан еңел генә ҡыуалай, әлһерәгән атты ҡыуып етерҙәренә шикләнмәгән кеүектәр. Тәпәйгә уларҙың тын алғаны ла ишетелеп тора. Тиҙҙән улар табыштарын өҙөп – йыртып йылы ҡанын һемерәсәктәр, ит һоғонасаҡтар. Тәпәй өҫтөндәге толобон һыпырып сисеп быларҙың өҫтөнә ырғытып ебәрҙе. Йыртҡыстар толоп өҫтөнә ташланды һәм быныӊ алдаҡ икәненә төшөнә һалып сана артынан ҡыуалауын дауам итте.Хәҙер улар элеккенән нығыраҡ асыулы һәм ажар ине.

Федор Дементьевич улар алдына бейәләйҙәрен, шарфын, бүреген ташлай барҙы. Бер алданған бүреләр быларға иғтибар итмәй башланы. Еңеү, табыш алыу сәменә бирелгән бүреләр ҡыҙғайны, ана етерҙән, бына уңышҡа өлгәшерҙән илһамланып, елдерә лә елдерә.Хәлдән тайҙырғыс был ҡыуышыуҙың аҙағы алыҫ түгел кеүек тойола уларға.

Ҡото алынған Федор Дементьевич та аҡылынан яҙыр сиккә етеп бер Ҡолаһын сыбыртҡылап бойороҡ бирә, берсә артына боролоп балтаһын һелтәй:”Тураҡлайым! Тураҡлайым һәммәгеҙҙе лә!” тип ҡысҡырына.

Араларында тик секундтар ғына йүгерешә. Тиҙҙән башлыҡ унын ҡулынан эләктерәсәк, ә ҡалғандары тере килеш өҙгөләй башлаясаҡ.

Ир алаң-йолан ҡаранып алды. Аяғына Ялбыры һыйынған.Тәпәйҙең башына гонаһлы уй килеп бәрелде: этте ҡорбан итергә! Тегеләр бит тере ҡан көҫәй! Ул этенә тибеп ебәрҙе. Тегеһе аяҡтарын тарбайтып йәбешеп, тәгәрәмәй ҡалды.Ҡиәфәтендә ниндәйҙер аңламау, ғәжәпләнеү һыҙаттары бар.

- Төш сананан!- Этенә йәнә тибеп ебәргән ыңғай Тәпәйҙең тауышында көҙгә әтәс ноталары ишетелеп китте. Ялбыр тәгәрләп китте, әммә эт таҫыллығы менән сананың артҡы кәзәнкәһенә йәбешеп

өлгөрҙө.Ә бүреләрҙең ҡалышырға уйында ла юҡ. Хужа арҡаһы менән сана моронона терәлеп, йән көскә этен тибеп ебәрҙе, тегеһе кәзәнкәлә тәрән тырнаҡ эҙҙәре ҡалдырып осоп китте һәм һауала, йомарланған килеш әйләнеп, өйөр эсенә барып төштө. Тиҙҙән ырылдаған, сыйылдаған тауыштар ишетелде.

“Ҡотолдоҡ буғай,”- тип уйланы Тәпәй ҡалтыраныуын һаман да тыя алмай. Эттең шелтәле, рәнйешле ҡарашы күҙ алдынан китмәй торҙо.

Сана кәкерсәкле юл буйлап елдерҙе лә елдерҙе. Тиҙҙән ауыл уттары күренде. Хәлдән тайған Ҡола аҙымдарын аҡрынайта төштө. Шунда ғына ярым яланғас Тәпәй тәненең өшөп ҡалтыраныуын тоя башланы. Бесән араһына инеп ятып, өҫтөнә брезент япты һәм артта ҡала барған урманға текәлде.Ҡурҡыуы яйлап ҡына юғала барған кеүек булды. Әммә кисергәндәре күҙ алдына баҫып, иҫенә төшөп, тотош тәнен зымбырлатып ҡуя.

Ауыл осона ингәс атын үҙ яйына ҡуйҙы. “Шәп шулай ҙа минең Ҡола, берәү булһа, анау тиклем ҡыуышыуҙы күтәрә алмаҫ ине,"- тип ҡыуанды.

Буш, шөҡәтһеҙ һәм күңелһеҙ урамды үтеп, үҙенең ҡоймалары буялған ыҫпай өйөнә етәрәк, күңеле йомшарып китте Тәпәйҙең: “Үҙ донъямды бүтән күрә алмауым да мөмкин ине бит...”

Өйөнөң тәҙрәләренең ҡапҡастары ябылған. Ут янмай.

“Йоҡлап ята. Уның ни, ниндәй хәсрәте булһын,”- тип ҡатынына йәне көйҙө. Санаһынан төшөп, ҡапҡаһын асып инде һәм аяғы менән тибеп, өй ишеген туҡылдатты.

Эстән ҡыштырлау, шәп-шәп атлаған аяҡ тауышы ишетелде. Ишектең келәһе сылтырланы һәм асылып китте.Тәпәй, ябыҡ ҡына кәүҙәле ҡатынына күҙ ҙә һалып тормай, соланға үтте һәм включателгә баҫты.Яҡтырманы.

- Лампочкаһы янған, Федя, - тип аңлатты ҡатыны. Тәпәй мығырлап ҡуйҙы һәм өйгә инеп, ситса шаршау тартылған түр яҡҡа уҙҙы.

- Былай тиҙ ҡайтырһың тип уйламағайным, иртәгә ҡайтырһың тип көттөм, - тип аҡланды хужабикә.

- Өҫтәл рәтлә, өшөттө, - тип бойорҙо ире, ултырғыс тартып алып өҫтәл янына килеп ултырҙы. – Эй, шайтаның, Ҡола урамда ҡалды бит.- Шунан башына иҫке кәпәсен кейеп тышҡа сығып китте.

Атын туғарып йылы һарайға индерҙе, ҡалтырап торған арҡаһына септә япты һәм алдына бер ҡосаҡ тәмле еҫле бесән килтереп һалды.

- Аша! Ҡотҡарып алып ҡалғаныңа рәхмәт, - тип һөйләнде Федор Дементьевич, атының ялынан һыпырмаҡсы булды. Ҡола, ни өсөндөр, һыйпатырға теләмәне, башын борҙо.

- Нишләп улайтаһың әле һин? Улайтма, Ҡолаҡай! Ялбыр булмаһа, беҙ ҙә бөткәйнек бит! Мин һине ҡотҡарып алып ҡалдым бит! Ҡотҡарып! - тип шыбырланы ул атына, аҡланған кеүек итеп. Ҡола ауыр һулай-һулай ситкә боролоуын белде.

“Һәләк булмаҫ инекме икән әллә? – тигән уй килде күңеленә.- Берәрһенә балта менән тондорһам, бүтәндәре ҡурҡып ҡасмаҫ инеме икән? Сабылған иптәшенә алданмаҫтар инеме?”

Ошо уйҙарынан Федор Дементьевич бөтөнләй күңелһеҙләнде. Тора торғас йәнә аңына килде: “ Хәҙер уйла-уйлама, эш эшләнде...Нимәһенә ҡайғыраһы...Ҡарар дөрөҫ булды,”- тип йыуатты үҙен.

Эт ояһы янынан үтеп барғанда сынйырға ҡағылды, уныһын эс

бошорғос итеп зыңғырлап ҡуйҙы. Ауыр уйҙарын еңеп, өйөнә табан атлап китте.

Ҡатыны өҫтәл әҙерләгән. Ире алғы яҡта йыуынып алды ла йылы мейескә арҡа терәп, өҫтәл янына килеп ултырҙы.

- Нисек йөрөп ҡайттың, Федя? Балаларҙы күрҙеңме?

- Күрҙем. Һау-сәләмәттәр. Өйҙәре килеп тороп ҙур, бөтә уңайлыҡтары бар. Газ яғып йылыталар. Берәр аҙнаға килеп китмәкселәр.Хужалыҡта ярҙам итербеҙ, тип вәғәҙә бирҙеләр.

- Уларҙың үҙ мәшәҡәте лә күптер, - тип ҡуйҙы хужабикә ҡыйыр-ҡыймаҫ ҡына.

- Мәшәҡәттәре булһа ни, өлгөрөрҙәр әле.

- Итте һатҡанһыңдыр?

- Һатмай ни! Ит һиңә шалҡан түгел, йәбешеп ятып алып бөттөләр. - Тәпәй кеҫәһендәге аҡсаларын һыпырып ҡуйҙы, бүләк алғаны иҫенә төшөп, уны килтереп сығарҙы.

- Быныһы һиңә, - тип бисәһенә сәскәле яулыҡ һондо.

- Рәхмәт инде, Федя! Рәхмәт инде! Матур, килешеп тора!

- Ярар, күп һөйләнәһең дә китһең, - Тәпәй ҡатынының һүҙен ҡырыҫ ҡына бүлдерҙе .

Яулығын көҙгө янына барып ябынып ҡараған ҡатыны йәнә йәнләнеп китте. Йөҙөнә йылмайыу сыҡты. Өҫтәлде йыйыштыра башланы.

- Ялбырға сығарып бирәйем, - тип ит һөйәктәрен бер һауытҡа һалып алды.

Тәпәйҙең тыны ҡыҫылып ҡуйҙы.

- Бар, ят! Ҡолаға һыу эсерәһе бар, һөйәктәрҙе үҙем алып сығырмын.

Сеүәтәне тотоп, саф һауға килеп сыҡты. Көйрәтеп алды. Атын һуғарҙы. Йәнә көйрәтеп торҙо. Үҙен нисек кенә аҡларға, килеп тыуған хәлдә Ялбырҙы ҡорбан итеүенең дөрөҫ булыуында ышандырырға тырышмаһын, этенең һәләкәте йөрәгенә ҡаҙалған шырау кеүек ә сеттереп тик тора.

Түшәктә лә йоҡлап китә алмай борғоланып сыҡты. Эте ҡар өйөрмәһе эсенә йомарланып оса һәм ас ҡоторонған өйөр эсенә барып инә. Йомарланып оса һәм...

Тыштан аңлашылмаған ауыр һулау тауышы килгән кеүек. Ҡолаҡ һалып ята торғас, ойоп киткән. Төшөндә йәнә бүре өйөрө ҡамауына барып эләгә һәм улар уны бына-бына өҙгөсләп ташламаҡсы булып ҡыҫырыҡлай. Үлем ишараһы булып, башы геүләй башлай.

- А-а-а... –тип тыпырсынып ҡуйҙы Тәпәй.

- Федя, нимә булды? Ауырыйһыңмы әллә? – тип яурынынан һелкетте ҡатыны.

Федор Дементьевич ҡапыл уянып , ҡатынына теклəп торҙо. Ҡайҙа ята әле ул? Ҡаранып алғас, өйөндә икәнлегенә төшөндө.

- Йә инде, - тип еңел һулап ҡуйҙы.

- Нишләптер ҡысҡырҙың, Федя. Бер-бер хәл булдымы әллә?- тип өҙгөләнде ҡатыны.

- Асығып ҡайтып, итте күберәк ашап ташланым ахыры. Уҡшыта. Ашҡаҙан эшкәртеп бөтә алмай күрәһең...Йоҡла...

Ҡатыны иренең сал төшкән тыңлауһыҙ сәстәренән һыпырҙы. Бәләкәй генә ҡулын иренең башына һалған көйө йоҡлап китте. Тәпәйҙең йоҡоһо ҡасты. Уйҙарын нисек кенә икенсе яҡҡа борорға тырышмаһын, улары ҡабат-ҡабат Ялбыр яғына борола ла ҡайта.

Уны көсөк кенә көйө өйөнә алып ҡайтҡанын хәтерләне. Ихата хужаһы булырлыҡ көслө, тоғро этҡә әүерелгәне күҙ алдына килә.Уны

эштән ҡайтҡанда шатлығынан һикергеләй-һикергеләй алсаҡ ҡаршы алғаны, хужаһының һәр бойороғон үтәргә әҙер тороуы иҫенә төшә.

Таңға тиклем тыныслана алманы Федор Дементьевич. Һаҡ ҡына урынынан тороп кейенде лә ихатаһына сыҡты.

Тупһаға сығып баҫыуы булды, күҙ алдында тештәрен йыртҡыстарса ыржайтҡан, битенең тиреһе һыҙырылған, ҡолағы йыртылып һәленеп төшкән ялбыр өрәк пәйҙә булды.

- Һинме был, Ялбыр? Ысынмы был?Юҡтыр ҙа инде...

Тәпәй юғалып ҡалды һәм артҡа табан тартылды, аяғы тайып, йығылып китте.

Башы эсендә йәнә үлем тауышы геүелдәй башланы...

Руссанан башҡортсаға **Тамара Ғәниева**

тәржемәһе.